

CHINA 1842-2001

Selma - Aan Hitler ontsnapt, gevangene van Mao

BRONNEN (DOOR ELKAAR HEEN)

bron

De akkers maakten plaats voor moestuinen, daarna passeerden ze fabrieken met schoorstenen en bakstenen kantoorgebouwen. De oude stadspoort doemde op. De weg leidde erlangs door een opening die in de vervallen stadsmuur was gehakt. Op de muur en de poort waren posters geplakt. Dop zag dat zijn moeder ze had opgemerkt: 'RUIM ALLE MONSTERS EN GEKKEN OP', 'LANG LEVE DE PROLETARISCHE CULTURELE REVOLUTIE!' Dop wist dat ze de karakters niet zo snel kon lezen.

bron

Het Vrije Volk, dat elke dag bij de familie Vos in Santpoort werd bezorgd, berichtte op 18 augustus dat Mao Zedong door een miljoen mensen, onder wie veel Rode Gardisten, jongeren die de Culturele Revolutie steunden, was toegejuicht op het Plein van de Hemelse Vrede. Maarschalk Lin Piao, onlangs tot tweede man benoemd, gaf een toespraak, Mao had alleen naar de menigte gezwaaid. De westerse pers had eerder gespeculeerd dat Mao ernstig ziek was, maar Chinese kranten publiceerden toen foto's waarop hij de Jangtse overzwoom. De boodschap was duidelijk: Mao was nog steeds de machtigste man van China. Op het plein werd dat opnieuw bevestigd.

bron

Een wervelwind aan geruchten ging rond. Namen werden genoemd van partijbonzen die waren gevallen of wier ster juist rijzende was. Hua Guofong, eerder door Mao als premier benoemd, kwam aan de macht, maar achter de schermen zou Deng Xiaoping aan de touwtjes trekken. Een paar weken na de dood van Mao werden zijn Jiang Qing en haar handlangers gearresteerd. De Bende van Vier heetten ze nu. De Culturele Revolutie was eindelijk voorbij.

Het showproces tegen de Bende van Vier werd op de televisie uitgezonden. De herinnering aan Mao Zedong werd hooggehouden, hem trof geen enkel verwijt. Alleen de Bende van Vier werd gestraft, er werd in het land geen schoon schip gemaakt. Wel kregen partijleiders en intellectuelen die door de Rode Gardisten waren vervolgd te horen dat hun zaak was herzien en dat ze waren gerehabiliteerd.

bron

Chang Tsao was al communist toen Selma hem in Cambridge ontmoette. In oktober 1945 was hij daar aangekomen met een beurs voor King's College. Hij had zich onmiddellijk op zijn promotieonderzoek gestort. Daarnaast werd hij actief binnen de Chinese studentenvereniging. De leden daarvan discussieerden avondenlang over de politieke situatie in hun thuisland. De Japanse bezetter was verslagen, maar hoe moest het nu verder? Een deel van de Chinese studenten steunden de nationalisten, die nog steeds aan de macht waren. De anderen, onder wie Chang, hadden genoeg van het huidige regime. Uit ervaring wisten ze dat de nationalist corrupt en inefficiënt waren. Ze hoopten op verandering en hadden vertrouwen in het Rode Leger, dat vanuit de binnenlanden van China een guerrillaoorlog aan het voeren was.

bron

In juli 1971 kreeg Dop een krant in handen die iemand had meegebracht van een bezoek aan een groter dorp. Daarin stond een buitengewoon interessant bericht: een hoge Amerikaan had China bezocht – Henry Kissinger. Hij was alweer vertrokken. Dat het nieuws gebracht werd, betekende dat het bezoek voor China gunstig was verlopen, wist Dop, anders had de lezer er niets over te horen gekregen.

Tussen Amerika en de Volksrepubliek bestonden nog steeds geen officiële betrekkingen. De Amerikanen hadden tijdens de Tweede Wereldoorlog de nationalist gesteuwd die naar Taiwan waren gevlucht en hadden een ambassadeur in Taipei, niet in Peking. Dat zou misschien gaan veranderen, hoopte Dop. Er werd zelfs gesuggereerd dat de Amerikaanse president naar China zou komen. Dop was verbijsterd. Amerika was in ieder geval niet meer de grootste vijand van China. Dat was nu de Sovjetunie.

bron

In 1958 had Mao Zedong een nieuwe campagne afgekondigd: de Grote Sprong Voorwaarts. China zou de industriële productie van Groot-Brittannië gaan overtreffen. Mao wilde de wereld de kracht en de macht van China laten zien. Voor meer industrie was cement en staal nodig. Alle Chinezen moesten metalen voorwerpen verzamelen en in kleine ovens smelten. Selma noemde het een belachelijke actie, maar op de schoolpleinen van Dop en Greta werden ook zulke oventjes geplaatst.

De leerlingen kregen drie dagen vrij om naar metaal te speuren. De eerste dag vond Greta een oude spijker tussen twee straatstenen, daarna niets meer. Steeds botste ze tegen andere kinderen en volwassenen op die ook met hun ogen op de grond gericht liepen te zoeken. Families moesten kookpotten inleveren en sloten van kasten afstaan voor het goede doel.

bron

Daarna was het niet meer toegestaan om thuis maaltijden te bereiden. Op het hof werd een kantine ingericht. In heel China gebeurde dat. De boeren hadden hun wok moeten inleveren zodat die in de staalovens konden worden gesmolten. Hun koeien, varkens, eenden en kippen stonden ze onder druk af aan de grote communes. Het vee werd in veel gevallen geslacht en in de kantines, waar partijbonzen de macht hadden, geserveerd. Wie hen niet gehoorzaamde kreeg niet te eten. Door de Grote Sprong Voorwaarts waren boeren dag en nacht bezig met ovens stoken. Het enige wat ze daarmee produceerden waren onbruikbare klompen metaal. Ook werden veel boeren verplicht te werken aan de bouw van dammen en irrigatiekanalen.

bron

In 1956 begon de verwijdering tussen China en de Sovjet-Unie. De twee landen betwistten elkaar het leiderschap over de communistische wereld. Jarenlang broeide er rivaliteit tussen de leiders. Mao Zedong had overweg gekund met Stalin. Chroesjtsjov verachtte hij omdat hij kritiek had geuit op Stalin. De Russen vonden de Grote Sprong Voorwaarts veel te hoog gegrepen, Mao wilde dat niet horen.

bron

Op het platteland waren inmiddels miljoenen mensen van de honger gestorven, maar op de voorpagina's van de kranten werd nog steeds triomfantelijk bericht over communes waar de boeren spectaculaire nieuwe landbouwmethoden hadden ontwikkeld. Selma zal beïnvloed zijn door de propaganda. Aan haar vader schreef ze: 'Ik heb grote bewondering voor het uithoudingsvermogen van de Chinese bevolking en de algemene vastberadenheid, waar wij Hollanders van vroeg tot laat zouden mopperen.'

Chang moet op de hoogte geweest zijn van de omvang van de hongersnood, hij had toegang tot geclassificeerde informatie. Het is de vraag hoeveel hij daarover aan zijn vrouw vertelde. Selma kon erg kritisch zijn en Chang zal dat niet hebben willen aanmoedigen.

bron

Ze hield het gewicht van de kinderen goed in de gaten. De vakantie in Beidaihe was als een bezoek aan een droomeiland geweest. Veel bewoners van Peking hadden inmiddels oedeem, opgezwollen gezichten of ledematen, als gevolg van langdurige tekorten. Op het platteland waren miljoenen mensen gestorven. Kort na hun thuiskomst werd Selma direct met de honger geconfronteerd.

bron

Miljoenen jongeren in Peking en andere grote steden trof eenzelfde lot. Net als Greta en Dop hadden ze al twee jaar geen les gehad en het zag er niet naar uit dat het onderwijs spoedig hervat zou worden. Docenten waren immers beschuldigd, gevangengezet of vermoord. De jongeren die doelloos hun dagen doorbrachten begonnen voor overlast te zorgen. Hun aantal was elk jaar gegroeid. De misdaad nam toe en de situatie was onhoudbaar. Een nieuw opgerichte organisatie was al maanden bezig met het regelen van hun verhuizing naar het platteland. Daarvoor moesten ouders toestemming geven. Voor de wet waren de jongeren minderjarig.

bron

Er werd niet meer op tijd gezaaid en geoogst, de landbouw draaide op halve kracht. Communeleiders noteerden een veel hogere opbrengst dan werkelijk was binnengehaald, om toch aan de planning te voldoen. Vervolgens moest een groot deel van die fictieve oogst worden afgestaan aan de staat. Voor de boeren bleef te weinig voedsel over. Er bestond ook een tekort aan vrachtwagens, treinen en brandstof, waardoor ladingen graan, rijst en groenten verrotten. Het hele systeem liep vast. Dit alles veroorzaakte een hongersnood die minstens 45 miljoen slachtoffers zou eisen, zullen historici vaststellen. Veel mensen stierven naakt. Hun laatste kleren hadden ze geruild tegen wat voedsel. Hoge partijleiders als Liu Shaoqui en Deng Xiaoping sloegen alarm, maar hun werd door Mao de mond gesnoerd. Tijdens de Culturele Revolutie zal hij wreed met hen afrekenen.

bron

Het Vrije Volk kwam eind augustus met een bericht over Rode Gardisten, jongeren met rode armbanden 'en in kleding van militaire snit' die door de straten van Peking trokken. 'Ze vervangen namen van winkels, sluiten bibliotheken en halen boeken weg, waarvoor werken van Mao Zedong in de plaats komen. De jongelieden eisen het verbod van het schaakspel omdat dit het feodalisme en de bourgeoisie zou dienen'. Ook mocht er geen buitenlandse klassieke muziek meer worden gespeeld, 'waaronder de werken van Bach, Mozart, Beethoven, Schubert, Tsjajkovski en anderen'.

bron

In het Westen vreesden velen dat het ene Aziatische land na het andere, als omvallende dominostenen, communistisch zou worden. China werd steeds meer gezien als agitator. Een jaar eerder was er een grensconflict uitgevochten tussen China en India, op de grens tussen de Sovjet-Unie en China vonden eveneens schermutselingen plaats. En ook in Vietnam, waar de Amerikanen de rol van de Fransen hadden overgenomen, waren Chinezen betrokken en kon de boel ontvlammen.

bron

In die maand in juni begon er vreemd genoeg ook in China een andere wind te waaien. De Culturele Revolutie was uitgeroepen, berichtten Nederlandse kranten, al was nog niet duidelijk wat dat inhield. Iets cultureels, leek het. *De Groene Amsterdammer* vermoedde dat er sprake was van een intellectuele opstand in Peking, 'zoals in 1956, in Boedapest'.

Selma zal wel snel begrepen hebben dat de revolutie juist tégen intellectuelen was gericht. *Algemeen Handelsblad* schreef over een 'culturele zuivering onder de rechtstreekse leiding van Mao Zedong en het centrale comité'. De krant citeerde uit partijblad *De Rode Vlag* – dat Chang altijd las – dat de revolutie zich 'snel en hevig ontplooipte, met de onweerstaanbare kracht van een lawine'. *Algemeen Handelsblad* bracht een bericht van Persbureau Nieuw China, de vroegere werkgever van Selma: 'De revolutie is niet gericht tegen alle intellectuelen zoals sommige reactionairen beweren. Het gaat slechts om een handjevol anticomunistische schurken die zich als communist voordoen en enkele antipartij-, antisocialistische en contrarevolutionaire bourgeois intellectuelen'.

bron

In 1950, toen Selma en Chang naar China kwamen, was Selma positief geweest over het communisme, weten vrienden zich te herinneren. De eerste jaren voelde ze zich thuis in Peking, tussen mensen die net als zij naar een betere wereld streefden, maar velen van hen bleken vooral de partijlijn de willen volgen. Selma distantieerde zich daar al spoedig van. Greta en Dop herinneren zich dat hun moeder afwijkend reageerde op de dood van Stalin in 1953. Op hun kleuterschool was de hele dag gerouwd over het heengaan van de grootste buitenlandse vriend van voorzitter Mao, maar hun moeder was niet treurig. 'Stalin was een heel slecht mens,' zei ze tot hun verbazing. Die mening zou ze daarna nog vaak herhalen.

bron

Over voedseltekorten had ze het niet meer. De Chinese leiders hadden de Grote Sprong Voorwaarts beëindigd. De boeren konden zich weer voor honderd procent aan de landbouw wijden en de winkels waren beter voorzien. Afgelopen jaar hadden Greta en Dop lange tijd alleen 's ochtends les gekregen, omdat leerlingen en docenten later op de dag flauw van honger werden. Nu gingen de kinderen weer hele dagen naar school. De kranten berichtten dat de tekorten waren veroorzaakt door droogte in het noorden en overstromingen in het zuiden. En door de Russen, die stel op sprong een grote schuld hadden teruggeëist. Maar dat de ellende in de eerste plaats te wijten was aan het beleid van Mao kon niet worden geschreven.

bron

In de zomer van 1956 had Mao Zedong intellectuelen en studenten opgeroepen de Communistische Partij te bekritisieren in een poging hen meer bij het landsbestuur te betrekken. 'Laat Honderd Bloemen Bloeien' heette de campagne. Er kwam echter zoveel kritiek los, dat Mao het als een aanval op de partij ging zien. Wie zich had uitgesproken, werd gestraft. In 1957 werd een half miljoen mannen en vrouwen gevangengezet of verbannen naar afgelegen gebieden, soms voor een periode van wel twintig jaar. Op het instituut van Chang waren een promovendus en een secretaresse aangeklaagd. Elk bedrijf, elke instelling of instantie werd geacht ongeveer 5 procent van zijn werknemers als schuldigen te ontmaskeren. Zij konden zich hiertegen niet verweren, verloren hun baan, hun woning, hun verblijfsvergunning voor de stad Peking en werden op het platteland tewerkgesteld. Altijd zou het verschrikkelijke stigma 'rechts element' in hun dossier blijven staan en hun gezinnen werden samen met hen in het ongeluk gestort.

bron

Op de ochtend van 9 september 1976 hoorde Greta op haar werk dat er die middag om drie uur een belangrijke radio-uitzending zou zijn waar iedereen naar moest luisteren: voorzitter Mao was overleden. Mooi zo, dacht ze. Eindelijk zijn we van hem verlost. Daarna werd alle werknemers opgedragen naar de kantine te komen met een portret van de voorzitter. Uit respect voor zijn overlijden moest daaroverheen een zwarte doek zijn gedrapeerd. In elke fabriek, op elke school, in elk bedrijf in China werd eenzelfde ceremonie gehouden. 'Van ons werd verwacht dat we huilden,' herinnert Greta zich. 'Dat kostte me geen enkele moeite. Ik huilde om wat Mao had aangericht. Om de dood van mijn ouders.'

bron

Dop en Greta werden regelmatig naar school geroepen om getuige te zijn van het 'verhoor' van steeds weer andere leraren of leraressen. Op het sportveld van Greta's school was daartoe speciaal een verhoging geplaatst waarop de docent moest plaatsnemen. Alle misstappen werden voorgelezen: tijdens de les waren de werken van Mao te weinig aan de orde gekomen, kritiek van leerlingen wat dit betreft was genegeerd. Of er werden kwalijke zaken opgediept uit het verleden; de vader van de docent was eigenaar van een stuk land geweest, of van een huis. De leraar kreeg een hoge muts op waarop 'zwart element' of 'kapitalist' was geschreven of een bord om de nek met meer beschuldigingen. Er werd tegen het slachtoffer geschreeuwd, collega's en leerlingen moesten op het podium komen om meer vergrijpen te noemen. De docent werd geslagen. Sterke jongens trokken de armen van het slachtoffer naar achteren en duwden het hoofd naar beneden.

bron

Aangekomen op het plein werden de scholieren naar hun plaatsen gedirigeerd, deze keer vlak voor de Grote Hal van het Volk. [...] Uit de luidsprekers schalde het lied 'Het Oosten is rood'. Om tien uur klonk een stem over het plein. De spreker was Lin Piao, maar Dop kon de man niet zien. Onder leiding van Lin was het *Rode Boekje* samengesteld, een bundeling citaten van Mao. Het was sinds kort gebruikelijk om het altijd bij je te hebben en zichtbaar een hoek uit je broekzak te laten steken. [...] De verkoop van traditionele literatuur was stopgezet. Op school werd er bij elke bijeenkomst in het boekje gestudeerd. In de stadsbussen reden jongeren mee die eruit voorlazen. Dop zwaaide er nu mee boven zijn hoofd, net zoals alle andere scholieren. Het plein werd een zee van *Rode Boekjes*.

bron

Een paar klasgenoten wisten van hun ouders dat binnen elke eenheid de mensen op hoge posities werden bekritiseerd. Op het hof (= afgesloten ruimte met woningen) werd gefluisterd over wie er nu weer onder vuur lag op de Academie van Wetenschappen. Steeds weer andere wetenschappers waren 'gevallen', zoals dat werd genoemd. Het ging om oudere mensen die voor de communistische machtsovername hadden gestudeerd, besmet waren geraakt door buitenlandse invloeden en vanaf 1950 de verkeerde 'lijn' hadden gevolgd.

bron

In de kranten werd al maanden een discussie gevoerd die Chang, een partijman, op de voet zal hebben gevolgd. Het was begonnen met een toneelstuk over een ambtenaar, in de Ming-dynastie, die door de keizer werd ontslagen toen hij zich beklaagde over corruptie. Het toneelstuk werd ineens gezien als kritiek op voorzitter Mao. Eind 1965 was deze zaak hoog opgelaaid.

In die periode leek Mao zelf zich uit de politiek te hebben teruggetrokken. Hij reisde in een speciaal voor hem ingerichte staatstrein met geheime bestemming door het land. Later bleek dat hij zich had willen verzekeren van de loyaliteit van regionale leiders. Ondertussen namen zijn echtgenoten Jiang Qing en haar getrouwen het voortouw in de kritiek op het gewraakte toneelstuk en gebruikten het moment om een 'socialistische zuivering van de kunst' te ontketenen. Schrijvers en kunstenaars moesten voortaan putten uit de wereld van arbeiders en boeren en niet meer uit het 'feodale' verleden. De Chinese klassieken over keizers en krijgsheren hadden een verderfelijke invloed. De Culturele Revolutie moest daar iets aan doen.

bron

Nederlandse kranten bleven ondertussen verontrustend nieuws publiceren. In heel China werd in fabrieken en instituten zwaar gevochten, schreef *Het Vrije Volk*. Hoe het er daarbij aan toeging was moeilijk te ontdekken voor de paar buitenlandse correspondenten die zich nog in China bevonden, maar vanuit Hongkong berichtten journalisten dat daar een groot aantal lijken was aangespoeld. In de kroonkolonie bevonden zich veel *China watchers* die de gebeurtenissen in het land van Mao volgden. Zij spraken verschillende dialecten, beluisterden lokale zenders en analyseerden publicaties die ze te pakken konden krijgen. Deze specialisten vermoedden dat het om slachtoffers ging van de strijd tussen verschillende facties die tijdens de Culturele Revolutie waren ontstaan. Hun lichamen waren in de waterrijke provincie Kanton in een rivier terechtgekomen of gegoooid en door de stroom meegevoerd naar de Britse kroonkolonie.

bron

Chang legde vanuit de Britse kroonkolonie in het geheim contact met Chinese wetenschappers in de hele wereld. Uit naam van de Chinese Communistische Partij nodigde hij hen uit terug te keren naar het moederland zodra Mao Zedong de macht had overgenomen. Dat gebeurde op 1 oktober 1949. De Volksrepubliek China werd in Peking uitgeroepen. Chang was daarna druk bezig met het begeleiden van Chinese intellectuelen die zich wilden inzetten voor het Nieuwe China. Hij verwelkomde ze in Hongkong, zorgde voor onderdak, voor introducties bij instituten in Peking en regelde hun verdere reis.

bron

Kort na aankomst in China had ze aanspraak gevonden in haar moederstaal bij de Nederlandse vertegenwoordiging in Peking. Een ambassade mocht dat niet genoemd worden van de Chinezen, ook al had Nederland de Volksrepubliek in 1950 erkend. Nederland bleef namelijk ook contact onderhouden met Taiwan, waar de nationalisten een nieuwe republiek hadden uitgeroepen. Om die reden had de vertegenwoordiging de lagere status van 'chargé d'affaires' gekregen.